

Meesterwerk over twee kemphanen

Oranje tegen de Zonnekoning telt inclusief noten, lijst geraadpleegde literatuur en register bijna zeshonderd pagina's. Vanaf de eerste bladzijde neemt Panhuysen – auteur van onder meer *Rampjaar 1672* – de lezer in een houdgreep. Behalve geweldig vertellen kan hij ook bijzonder goed schrijven. Maar dat is niet alles. Zijn kennis over het dubbele onderwerp, koningstadhouder Willem III en Lodewijk XIV, is indrukwekkend. Bovendien beperkt hij zich in zijn geschiedschrijving niet alleen tot de twee kemphanen, hij doet eveneens uitvoerig verslag van de Europese geschiedenis van de tweede helft van de zeventiende eeuw met al

haar krijgsverrichtingen, vredesverdragen, verbonden, gelobby, spionage, hofleven, intriges en gekonkel.

Willem III, zo schrijft Panhuysen, werd voort geblazen door een 'protestantse' wind toen hij op 15 november 1688 met zijn leger op de Engelse kust landde. Wat de stadhouder vurig had gehoopt gebeurde: vooraanstaande Engelsen en verscheidene officieren met manschappen sloten zich bij 'Gods bezem' aan. Weliswaar wist zijn schoonvader, de katholieke Jacobus II, zijn uitgedunde leger in staat van paraatheid te brengen, maar een confrontatie op het slagveld durfde hij niet aan. Hij vluchtte naar

Frankrijk, om er tot aan zijn dood te blijven, en daarmee gaf hij Willem van Oranje, die getrouwd was met zijn oudste dochter Mary Stuart, vrij spel het constitutionele koningschap over Engeland, Schotland en Ierland over te nemen. Met het succes van de *Glorious Revolution* had de nieuwe koning drie doelstellingen gehaald. Hij had zijn status opgekrikt. 'Prins' mocht hij zich al noemen door het bezit van het prinsdom Orange in Frankrijk, en nu kwam er een allesovertreffende trap bij. Verder had hij de gevreesde invloed van de katholieke kerk in Engeland een halt toegeroepen. En wellicht het belangrijkste: hij had de machtsverhoudingen in Europa in evenwicht gebracht. Tegenover Frankrijk, dat in Europa domineerde, stond nu een even sterke en machtige coalitie. Willems grootste rivaal in Europa was, zoals gezegd, Lodewijk XIV. Diens geboorte in 1638 werd in Frankrijk als een geschenk van God beschouwd. Zijn komst zag men als 'de verlossing van een schrikbeeld'. Jarenlang had er een machtsstrijd gewoed en waren er godsdiensttwisten geweest, die het land hadden verscheurd. Alleen een 'universele monarch' met absolute macht kon voor een stabiele toekomst zorgen. Hij kreeg dan ook een bovenmenselijke status. Om die reden strekte alles wat hij deed of ondernam tot zijn eer en glorie. En 'glorie' viel er vooral op het slagveld te behalen. Vandaar dat hij een groot deel van zijn leven oorlog voerde. Ook wanneer hij alleen maar van de zijlijn had toegekeken, prezen na de opgetrokken kruitdampen gedichten, schilderijen, erepoorten en wat al niet meer de Zonnekoning de hemel in. Eveneens oogstte hij lauweren met de vele fortificaties, die hij Vauban, zijn ontwerper van vestingen, overal aan zijn grenzen liet bouwen of versterken. Dat door zijn agressie, vernielzucht en achtervolgingswaan het land

LUC PANHUYSEN
**ORANJE TEGEN DE
 ZONNEKONING**
 De strijd van Willem III en
 Lodewijk XIV om Europa

Oranje tegen de Zonnekoning. De strijd van Willem III en Lodewijk XIV om Europa.
 Luc Panhuysen (Atlas Contact, Amsterdam 2016), 592 blz., € 34,99

failliet dreigde te raken en er een vreselijke hongersnood uitbrak, liet hij vanzelfsprekend niet op zijn Messiaanse conto bijschrijven. Kleurrijke beschrijvingen krijgen ook vorsten als Carlos II, koning van Spanje, geestelijk en lichamelijk gehandicapt, Karel II van Engeland, Jacobus II en Leopold I, die met de Ottomanen in het oosten continu in de clinch lag. Verder komen in het werk prominente mannen voor, die hun soeverein in raad en daad bijstonden. Voor Lodewijk XIV waren dat onder anderen kardinaal Mazarin (vervulde 'een sleutelrol' in zijn opvoeding), Colbert (belast met de Franse financiën), Louvois (minister van Oorlog) en Vauban.

Willems voornaamste intimi waren zijn boezemvriend Bentinck, zijn secretaris Constantijn Huygens jr, raadspensionaris Heinsius en edelman Van Keppel, die een bliksemcarrière beleefde. Ook tal van vrouwen passeren met vaak zeer onderhoudende verhalen de revue. Theresia van Oostenrijk bijvoorbeeld, met wie de Franse koning een verstandshuwelijk was aangegaan, zijn maîtresses Louise de la Vallière, Madame de Montespan en Madame de Maintenon. Met de laatste, die een paar jaar ouder was, en met wie hij na de dood van de koningin in het geheim trouwde, had hij een meer platonische relatie. Over het vrouwelijke geslacht in relatie tot Willem (als 'buitenman' had hij slechts twee passies: oorlog voeren en jagen) viel kennelijk niet zoveel te vertellen. Alleen Mary Stuart, die voor haar huwelijk huilend de zee was overgestoken, maar na de trouwplechtigheid van lieverlee van hem was gaan houden, krijgt van de auteur ruime aandacht. In mindere mate geldt dit voor de schoonzuster van zijn beste kameraad, Elisabeth Villiers, die 'loenste als een draak'. Luc Panhuysen heeft een meesterwerk geschreven, dat ik historici en docenten aanraad zo snel mogelijk te lezen!

Gert Moleman

Lege melkbussen schoonmaken

Liever kleine baas dan grote knecht. De Nederlandse middenstand 1920-1970. Tessel Pollmann (Boom, Amsterdam 2016), 256 blz., € 22,50

Een van de verhalen die ik altijd in de les vertel, is dat van mijn opa die melkboer was in de Roerstraat in Amsterdam. Het is vooral een oorlogsverhaal – de familie Frank en vele andere Joden woonden in de melkwijk – maar het gaat ook over het werk dat gedaan moest worden. Het was vóór de tijd van de melkpakken of plastic verpakkingen. Melk kwam in melkbussen en werd met maatbekers – ik heb er nog één, met keuringsstempels erin geslagen – aan de man gebracht. Gebracht, inderdaad, want mijn opa en twee knechten brachten de melk (en taptten melk, et cetera) met handkarren aan de man. Mijn oma stond in de

melkslijterij; vanaf het moment dat zij aangekleed was tot dat zij ging slapen. Ze verkocht boter, eieren, kaas en op een gegeven ogenblik ook Verkade-koekjes uit een grote blikken trommel. Toen mijn vader oud genoeg was, zo rond zijn tiende, kon hij gaan spoelen, oftewel de lege bussen schoonmaken, voordat zij weer werden opgehaald. Het was hard werken, maar dat was niet uniek. Iedereen werkte hard, zeker in de naoorlogse jaren. Veel van bovenstaande kom ik tegen in het boek *Liever kleine baas dan grote knecht*, van de aan het NIOD verbonden journalist Tessel Pollmann. De vele uren, de winkeliers met hun knechten, de ►